

รูปแบบการขับเคลื่อนการจัดความยากจนเชิงบูรณาการ:
กรณีศึกษา อำเภองาว จังหวัดลำปาง

An Integrated Poverty Eradication Driving Model:
A Case Study of Ngao District, Lampang Province

ดวงใจ พุทวงศ์^{1*}, จารุวรรณ ลิ้มป๋ไพบูลย์², รัชฎาภรณ์ ทองแป้น³, อนันต์ อุปสอด⁴, วิศว์ เศรษฐกร⁵,
นราธิป วงษ์ปัน⁶, ณรงค์ คชภักดี⁷, กาญจนา รัตนธีรวิเชียร⁸ และวีระ พันอินทร์⁹

(Duangjai Bhudhawongs^{1*}, Charuwan Limphaiboon², Ratchadaporn Thongpaen³,
Anan Upsod⁴, Wit Setthakorn⁵, Narathip Wongpun⁶, Narong Kotchabhakdi⁷,
Kanjana Rattanateerawichien⁸ and Weera Punin⁹)

^{1*,4,5} คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ^{2,8}คณะวิทยาการจัดการ ³คณะครุศาสตร์

⁶คณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม ^{7,9}คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง

^{1*,4,5}Faculty of Humanities and Social Sciences, ^{2,8}Faculty of Management Science,

³Faculty of Education, ⁶ Faculty of Industrial Technology, ^{7,9} Faculty of Science

Lampang Rajabhat University

อีเมลผู้แต่งหลัก : dunagjaipille@yahoo.com เบอร์โทร : 08 6116 8855

วันที่รับบทความ 1 กันยายน 2568

Received: Sep. 1, 2025

วันที่รับแก้ไขบทความ 27 พฤษภาคม 2569

Revised: May. 27, 2026

วันที่ตอบรับบทความ 2 มิถุนายน 2569

Accepted: Jun. 2, 2026

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) พัฒนารูปแบบการแก้ไขปัญหาความยากจนโดยใช้นวัตกรรมพร้อมใช้และเทคโนโลยีที่เหมาะสม เพื่อยกระดับอาชีพและรายได้ และ (2) ศึกษาโอกาสและยกระดับฐานะทางสังคมของครัวเรือนยากจนด้วยการเข้าถึงทักษะ ความรู้ เทคโนโลยี นวัตกรรม เพื่อเชื่อมโยงสู่ห่วงโซ่การผลิต ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ดำเนินการใน 10 ตำบลของอำเภองาว จังหวัดลำปาง กลุ่มเป้าหมายคัดเลือกแบบเจาะจง ประกอบด้วย (1) ครัวเรือนยากจนในระบบ TPMap และระบบ DSS ของมหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง จำนวน 304 ครัวเรือน (2) ผู้ประกอบการในพื้นที่ และ (3) หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เครื่องมือวิจัยประกอบด้วยแบบสอบถาม การสัมภาษณ์เชิงลึก และการประชุมกลุ่มย่อย ข้อมูลเชิงคุณภาพวิเคราะห์เนื้อหาและนำเสนอเชิงพรรณนา ส่วนข้อมูลเชิงปริมาณนำมาวิเคราะห์ด้วยระบบ DSS และนำเสนอในรูปแบบกราฟ

ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการแก้ไขปัญหาความยากจน โดยสนับสนุนให้เกิด “ระบบที่เลี้ยง” ซึ่งมีแกนนำชุมชนจิตอาสาเป็นกลไกหลัก ขับเคลื่อนผ่านกิจกรรม 3 ระดับเพื่อลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ ได้แก่ OM เสริม สำหรับกลุ่มอยู่ยาก ที่เน้นผลิตเพื่อยังชีพ OM รอง สำหรับกลุ่มอยู่พอได้ ที่เน้นการแปรรูปเพิ่มมูลค่าผลผลิต ก่อเกิดรายได้ และ OM หลัก สำหรับกลุ่มอยู่ดี ที่เน้นการรวมกลุ่มอาชีพสู่ห่วงโซ่การผลิต การดำเนินงานใช้ต้นทุนทรัพยากรพื้นที่ผสมภูมิปัญญาและนวัตกรรม โดยมีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นหน่วยงานหลัก และคณะกรรมการแก้ไขปัญหาความยากจนระดับอำเภอให้การสนับสนุน ส่งผลให้กลุ่มเป้าหมายได้รับการพัฒนาทักษะ และยกระดับคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

ข้อเสนอแนะคือ ส่งเสริมบทบาทผู้นำชุมชนร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สนับสนุนแก้ไขปัญหาความยากจนในพื้นที่อย่างเป็นรูปธรรม

คำสำคัญ: การจัดการความยากจน; โมเดลแก้จน; การยกระดับฐานะทางสังคม

Abstract

This research aims to 1) develop a poverty alleviation model using ready-to-use innovations and appropriate technology to enhance livelihoods and income, and 2) study opportunities and improve the social status of poor households by providing access to skills, knowledge, technology, and innovation to connect them to production chains. A mixed-methods approach combining quantitative and qualitative research was employed in 10 sub-districts of Ngao District, Lampang Province. Target groups were specifically selected, including (1) 304 poor households registered in the TPMAP and Lampang Rajabhat University's DSS systems, (2) local entrepreneurs, and (3) relevant agencies. Research tools included questionnaires, in-depth interviews, and focus group discussions. Qualitative data were analyzed thematically and presented descriptively, while quantitative data were analyzed using the DSS system and presented graphically. The findings revealed that the poverty alleviation model supports a "mentorship system" with volunteer community leaders as the core mechanism. This system drives activities across three levels to reduce expenses and increase income: OM-Supplement for the most vulnerable, focusing on subsistence production; OM-Secondary for those with basic needs met, emphasizing value-added processing of products for income generation; and OM-Primary for those who are self-sufficient, focusing on occupational group formation for production chain integration. The operations utilized local resources combined with local wisdom and innovation, with local administrative organizations as the primary agency and the District Poverty Alleviation Committee providing support. Consequently, target groups developed skills and improved their quality of life. The recommendation is to promote community leader roles in collaboration with relevant agencies to concretely address poverty in the area.

Keywords: Poverty Eradication; Poverty Alleviation Model; Social Mobility

บทนำ

ปัจจุบันประเทศไทยยังคงเผชิญกับปัญหาความยากจน จากรายงานสถานการณ์ความยากจนและความเหลื่อมล้ำของประเทศไทย ปี 2567 ของสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พบว่า จำนวนคนจนเพิ่มขึ้นเป็น 3.43 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 4.89 ของประชากรทั้งประเทศ เพิ่มขึ้นจากปี 2566 อยู่ที่ 3.41% ปัญหาความยากจนของประเทศไทยมีลักษณะกระจุกตัวในพื้นที่ชนบท ภาคเกษตรกรรม กระจายอยู่ในบางจังหวัดในภาคพื้นที่ชายแดนภาคใต้ ตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคเหนือ ซึ่งสัมพันธ์กับโครงสร้างเศรษฐกิจที่พึ่งพาภาคเกษตรรายย่อย

รายได้ไม่แน่นอน ความเหลื่อมล้ำทางรายได้และโอกาสทางการศึกษา รวมถึง ข้อจำกัดในการเข้าถึงทรัพยากรและบริการของภาครัฐ โดยหนึ่งในนโยบายของรัฐที่ใช้ในการแก้ปัญหาความยากจนคือ บูรณาการการทำงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ในการช่วยเหลือปัญหาของประชาชนได้อย่าง “ตรงเป้า” รวมถึงการพัฒนาศักยภาพครัวเรือนยากจนให้สามารถหลุดพ้นจากความยากจนได้อย่างยั่งยืน โดยการใช้ข้อมูลเชิงพื้นที่และฐานข้อมูลครัวเรือนในการระบุปัญหา TMAP (Thai People Map and Analytics Platform)

อำเภอฮาวเป็น 1 ใน 13 อำเภอของจังหวัดลำปาง มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 1,815 ตารางกิโลเมตร โดยมีลักษณะภูมิประเทศเป็นภูเขาและป่าไม้คิดเป็นร้อยละ 80 ของพื้นที่ทั้งหมด ส่งผลให้พื้นที่ราบสำหรับการทำเกษตรกรรมมีจำกัด ทั้งนี้ อำเภอฮาวมีพื้นที่การเกษตรประมาณ 101,003.51 ไร่ โดยประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น การปลูกข้าว ข้าวโพด และมันสำปะหลัง ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจหลักของพื้นที่ จากแผนพัฒนาอำเภอฮาว 5 ปี (พ.ศ. 2566 – 2570) ฉบับทบทวนปี พ.ศ. 2567 ระบุว่า พื้นที่ประสบปัญหาสำคัญหลายประการ ได้แก่ การขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตร ราคาผลผลิตทางการเกษตรตกต่ำ การขาดการเพิ่มมูลค่าผลผลิต และการไม่มีตลาดรองรับที่แน่นอน รวมถึงการส่งเสริมอาชีพที่ยังไม่ครบวงจร ส่งผลให้กลุ่มวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่ยังไม่เข้มแข็ง และไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน ในด้านโครงสร้างประชากร อำเภอฮาวประกอบด้วย 10 ตำบล มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 20,971 ครัวเรือน หรือมีประชากร 51,531 คน โดยมีแนวโน้มเข้าสู่สังคมสูงวัย ซึ่งส่งผลต่อกำลังแรงงานและศักยภาพในการผลิตของพื้นที่ นอกจากนี้ จากข้อมูลการสำรวจครัวเรือนยากจนในช่วงปี พ.ศ. 2565 – 2566 พบว่า อำเภอฮาวมีจำนวนคนจนมากเป็นอันดับที่ 3 ของจังหวัดลำปาง รองจากอำเภอเมืองลำปางและอำเภอเถิน ซึ่งทั้งสองพื้นที่ดังกล่าวได้มีการศึกษาวิจัยไปแล้ว ขณะที่อำเภอฮาวยังขาดการศึกษาเชิงลึกในประเด็นดังกล่าว

ปัญหาความยากจนของอำเภอฮาวมีลักษณะเป็น “ปัญหาเชิงโครงสร้างหลายมิติ” กล่าวคือ ประชาชนยังคงพึ่งพาภาคเกษตรกรรมที่มีรายได้ไม่แน่นอน มีข้อจำกัดในการเข้าถึงโอกาสทางเศรษฐกิจ และได้รับผลกระทบจากโครงสร้างประชากรที่เปลี่ยนแปลงไป อย่างไรก็ตาม แม้ว่าภาครัฐจะมีการดำเนินโครงการส่งเสริมอาชีพและการเกษตรอย่างต่อเนื่อง แต่ยังคงพบว่า ประชาชน โดยเฉพาะกลุ่มเปราะบาง ยังมีข้อจำกัดในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากองค์ความรู้ เทคโนโลยี และนวัตกรรมอย่างมีประสิทธิภาพ ส่งผลให้การพัฒนาอาชีพและรายได้ยังไม่สามารถยกระดับได้อย่างแท้จริง นอกจากนี้ ยังพบช่องว่างสำคัญในด้านข้อมูลเชิงลึกระดับครัวเรือน การวิเคราะห์ศักยภาพของทรัพยากรในพื้นที่ และรูปแบบการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่เหมาะสมกับบริบทท้องถิ่น ซึ่งส่งผลให้การดำเนินงานแก้ไขปัญหาความยากจนยังขาดความแม่นยำและไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการที่แท้จริงของประชาชนในพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น การแก้ไข ปัญหาความยากจนในอำเภอฮาวจึงจำเป็นต้องดำเนินการในลักษณะบูรณาการ ทั้งในด้านการพัฒนา เศรษฐกิจฐานราก การสร้างอาชีพเสริม การพัฒนาทักษะของประชาชน และการเพิ่มศักยภาพในการ ใช้ทรัพยากรของชุมชน ควบคู่กับการพัฒนากลไกในการเข้าถึงองค์ความรู้ เทคโนโลยี และนวัตกรรม ที่เหมาะสมกับบริบทพื้นที่ เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่อย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์

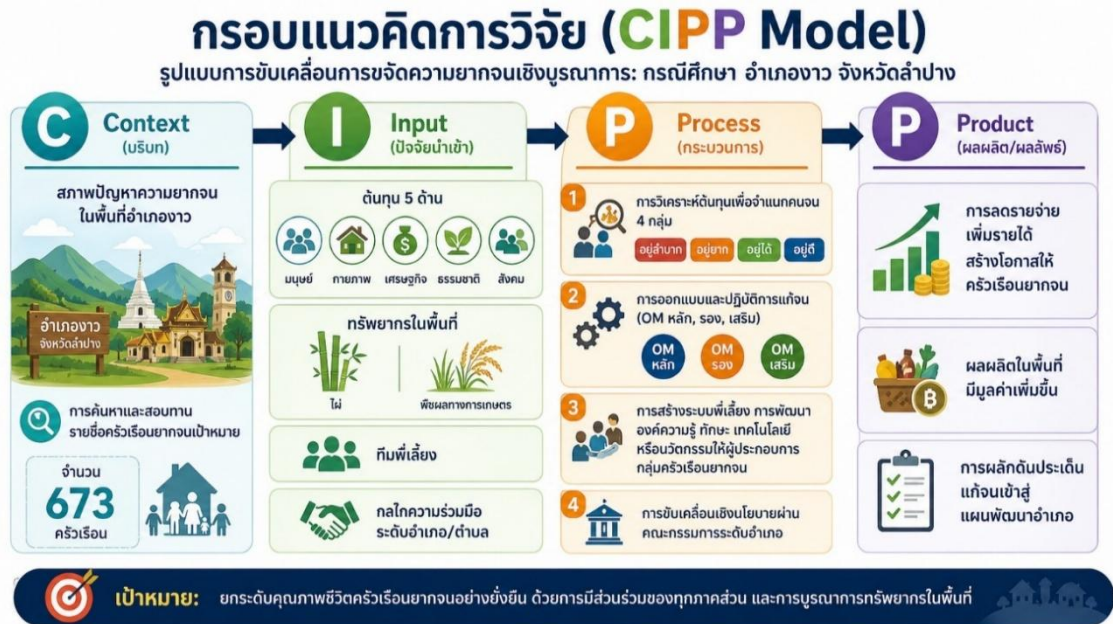
1. เพื่อพัฒนารูปแบบการแก้ไขปัญหาความยากจนผ่านนวัตกรรมพร้อมใช้/ เทคโนโลยีที่เหมาะสม (Appropriate technology) เพื่อยกระดับครัวเรือนยากจนให้มีอาชีพ รายได้
2. เพื่อศึกษาโอกาส และยกระดับฐานะทางสังคม (Social Mobility) ของครัวเรือนยากจนด้วยการเข้าถึง ทักษะ ความรู้ เทคโนโลยี นวัตกรรม นำเข้าสู่ห่วงโซ่การผลิต (Pro-poor Value Chain) อย่างเป็นรูปธรรม

ขอบเขตการดำเนินงานวิจัย

การวิจัยแบ่งขอบเขตการดำเนินงานออกเป็น 3 ด้าน

1. ด้านประชากรกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ 1) ครัวเรือนยากจนในระบบ TPMAP และ DSS ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพปราง จำนวน 673 ครัวเรือน ซึ่งผ่านกระบวนการค้นหาและสอบทาน และคัดกรองโดยนักวิจัยร่วมกับผู้นำชุมชน ตามเกณฑ์ความพร้อมด้านร่างกายและความสมัครใจ คัดเลือกเข้าร่วมโครงการในพื้นที่ 10 ตำบล อำเภองาว จำนวน 304 ครัวเรือน 2) กลุ่มวิสาหกิจชุมชน และกลุ่มอาชีพในพื้นที่ คัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จากความสมัครใจและศักยภาพในการรองรับครัวเรือนยากจนเข้าสู่ห่วงโซ่การผลิต จำนวน 8 กลุ่ม 3) ตัวแทนหน่วยงานระดับอำเภอ และตำบล คัดเลือกแบบเจาะจงได้แก่ นายอำเภอ ปลัดอำเภอ พัฒนาการอำเภอ ผู้บริหารขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
2. ด้านพื้นที่ดำเนินงาน ดำเนินการในพื้นที่ 10 ตำบลในอำเภองาว ได้แก่ ตำบลหลวงเหนือ ตำบลหลวงใต้ ตำบลบ้านโป่ง ตำบลบ้านร้อง ตำบลปงเตา ตำบลนาแก ตำบลบ้านอ้อน ตำบลบ้านแหง ตำบลบ้านหวด และตำบลแม่ติบ
3. ด้านเนื้อหาการวิจัย แบ่งประเด็นการวิจัยตามวัตถุประสงค์ ได้ดังนี้ เนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการส่งเสริม ยกระดับความเป็นอยู่ของครัวเรือนยากจน ประกอบด้วย กิจกรรม 3 ประเภท ได้แก่ OM (Operating Model) เสริม OM รอง และ OM หลัก

กรอบความคิดการวิจัย

ภาพที่ 1 กรอบความคิดการวิจัย (OpenAI, 2026)

กรอบความคิดการวิจัยนี้ประยุกต์ใช้แนวคิด CIPP Model โดยเริ่มจาก Context การทบทวนบริบทพื้นที่ ตรวจสอบรายชื่อครัวเรือนยากจน เพื่อจัดทำฐานข้อมูลที่ต้องและเป็นปัจจุบัน ต่อมา Input การวิเคราะห์ข้อมูลทุนการดำรงชีพ 5 ด้าน ได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนกายภาพ ทุนเศรษฐกิจ ทุนธรรมชาติ และทุนสังคม พร้อมจำแนกครัวเรือนออกเป็น 4 ระดับ (อยู่ลำบาก อยู่ยาก อยู่ได้ และอยู่ดี) และจัดระบบ “ทีมพี่เลี้ยง” เพื่อให้คำปรึกษาและเชื่อมโยงเครือข่ายในพื้นที่ ในขั้น Process การออกแบบการช่วยเหลือผ่านปฏิบัติการแก้จน (Operating Model: OM) โดยใช้ศักยภาพทรัพยากรในพื้นที่ เช่น ไม้และผลผลิตทางการเกษตร แบ่งการดำเนินงานเป็น 3 ระดับ ได้แก่ OM เสริม OM รอง และ OM หลัก ควบคู่กับการพัฒนาความรู้ เทคโนโลยี นวัตกรรม และทักษะของผู้เกี่ยวข้อง และขั้น Product มุ่งยกระดับคุณภาพชีวิตของครัวเรือนยากจนผ่านการสร้างอาชีพและรายได้ พร้อมขับเคลื่อนเชิงนโยบายโดยจัดตั้งคณะกรรมการระดับอำเภอเพื่อติดตาม และบูรณาการสู่แผนพัฒนาพื้นที่

วิธีดำเนินการวิจัยและระเบียบวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน การวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methods Research) โดยการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ (Quantitative) ด้วยแบบสอบถาม แล้วนำผลลัพธ์ที่ได้ไปออกแบบเครื่องมือสำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative) หรือรูปแบบ Explanatory Sequential Design (การวิจัยแบบลำดับขั้นอธิบายผล) โดยนำแนวคิด CIPP Model มาประยุกต์ใช้ดำเนินการในพื้นที่ 10 ตำบลของอำเภอจาง

1. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย 4 ส่วน ได้แก่ (1) แบบสอบถามกึ่งสัมภาษณ์ เก็บข้อมูลครัวเรือนเป้าหมายจากฐานข้อมูล TPMAP และ DSS ครอบคลุมข้อมูลส่วนบุคคลและทุน 5 ด้าน (ทุนมนุษย์ ทุนกายภาพ เศรษฐกิจ ธรรมชาติ และสังคม) (2) การสัมภาษณ์เชิงลึกเกี่ยวกับนโยบาย แผนงาน และแนวทางแก้ไขปัญหามาจากผู้บริหารและผู้นำชุมชน (3) การประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับหน่วยงานระดับอำเภอและตำบล และ (4) การสังเกตพฤติกรรมและการเปลี่ยนแปลงการดำรงชีพของครัวเรือนยากจน เครื่องมื่อดังกล่าวข้างต้นได้รับการตรวจสอบความสอดคล้องของเนื้อหา ความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์กับข้อคำถาม พบว่า มีค่า IOC (Index of Item-Objective Congruence) เท่ากับ 1.00 โดยผู้เชี่ยวชาญทุกคนให้ความเห็นตรงกันว่าข้อคำถามสอดคล้องกับ วัตถุประสงค์ 100% มีค่า I-CVI = 1.0 โดยผู้เชี่ยวชาญทุกคนให้คะแนนตรงกันว่า ข้อคำถามนั้นเหมาะสมหรือถูกต้อง

2. วิธีการรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วย 4 วิธี ได้แก่ (1) แบบสอบถามกึ่งสัมภาษณ์ ดำเนินการเก็บข้อมูลครัวเรือนยากจนในพื้นที่เป้าหมาย โดยผู้นำชุมชนและผู้ช่วยนักวิจัย ได้แก่ อสม. อพม. ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน นักวิจัย มีกระบวนการ 4 ขั้นตอน คือ (1.1) จัดเวทีระดับตำบลเพื่อชี้แจง โครงการและตรวจสอบรายชื่อครัวเรือนยากจน (1.2) อบรมการใช้แบบสอบถามและการบันทึกภาพ พร้อมฝึกด้วย Timestamp Camera (1.3) ลงพื้นที่เก็บข้อมูลจริง (1.4) คั่นข้อมูลผลการสำรวจ แก่พื้นที่ (2) การสัมภาษณ์ ดำเนินการทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยบันทึกข้อมูล ความคิดเห็นลงในระบบคอมพิวเตอร์ (3) การประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น รวบรวมข้อมูลผ่านการ บันทึกเสียงและการบันทึกเชิงเอกสารจากการประชุมร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และ (4) การสังเกตการณ์ บันทึกข้อมูลพฤติกรรมและการเปลี่ยนแปลงของครัวเรือนยากจนลงในสมุดบันทึก และนำมาวิเคราะห์ ร่วมกับนักวิจัยและผู้นำชุมชนในพื้นที่

3. การวิเคราะห์ข้อมูลดำเนินการโดยนำข้อมูลเข้าสู่ระบบสารสนเทศเพื่อการตัดสินใจ (Decision Support System: DSS) เพื่อประมวลผลและประเมินศักยภาพทุนการดำรงชีพ 5 มิติ ได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนกายภาพ ทุนเศรษฐกิจ ทุนทรัพยากรธรรมชาติ และทุนสังคม โดยคำนวณดัชนี ทุนการดำรงชีพ (Livelihood Capital Index) จากผลรวมถ่วงน้ำหนักของทุนทั้ง 5 ด้านในสัดส่วน เท่ากัน (0.2) ตามสมการ ทุนการดำรงชีพ = (ทุนมนุษย์ $\times$ 0.2) + (ทุนกายภาพ $\times$ 0.2) + (ทุนเศรษฐกิจ $\times$ 0.2) + (ทุนทรัพยากรธรรมชาติ $\times$ 0.2) + (ทุนสังคม $\times$ 0.2) โดยใช้ตัวชี้วัดรวมทั้งสิ้น 37 ตัวชี้วัด เพื่อจำแนกสถานะครัวเรือนออกเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ อยู่ลำบาก (1.00–<1.75) อยู่ยาก (1.75–<2.50) อยู่พอได้ (2.50–<3.25) และอยู่ดี (3.25– $\leq$ 4.00) ส่วนข้อมูลเชิงคุณภาพจากการ สัมภาษณ์และการประชุม นำมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา จัดหมวดหมู่ และสังเคราะห์เพื่อนำเสนอ ในรูปแบบการบรรยายเชิงพรรณนาอย่างเป็นระบบ

4. สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ การประมวลผลผ่านระบบสารสนเทศเพื่อการตัดสินใจ (Decision Support System: DSS) และสถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) ประกอบด้วย การแจกแจงความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) และค่าส่วนเบี่ยงเบน มาตรฐาน (Standard Deviation) เพื่ออธิบายลักษณะและการกระจายของข้อมูลอย่างเป็นระบบ

ผลการวิจัย

ผลการวิจัย รูปแบบการขับเคลื่อนการจัดความยากจนเชิงบูรณาการ: กรณีศึกษา อำเภองาว จังหวัดลำปาง นำเสนอตามวัตถุประสงค์ได้ ดังนี้

1. การพัฒนารูปแบบการแก้ไขปัญหาความยากจนผ่านนวัตกรรมพร้อมใช้/ เทคโนโลยีที่เหมาะสม (Appropriate technology) เพื่อยกระดับครัวเรือนยากจนให้มีอาชีพ รายได้

การพัฒนารูปแบบการแก้ไขปัญหาความยากจนในพื้นที่อำเภองาว เริ่มจากการค้นหาและสอบถามข้อมูลอย่างเป็นระบบ เพื่อจัดทำฐานข้อมูลเชิงประจักษ์สำหรับการวิเคราะห์สถานการณ์พบครัวเรือนยากจนจำนวน 673 ครัวเรือน หรือประชากร 1,700 คน โดยจำแนกเป็นครัวเรือนจากฐาน TPMAPI ปี พ.ศ. 2564 – 2565 จำนวน 169 ครัวเรือน ครัวเรือนที่ได้จากเวทีสอบถามในช่วงปีเดียวกันจำนวน 262 ครัวเรือน และครัวเรือนที่ได้จากเวทีสอบถาม ปี พ.ศ. 2566 จำนวน 242 ครัวเรือน ข้อมูลทั้งหมดถูกนำเข้าสู่อระบบสารสนเทศเพื่อการตัดสินใจ (DSS: Decision Support System) เพื่อการวิเคราะห์เชิงลึก และใช้เป็นฐานในการกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหความยากจนที่สอดคล้องกับบริบทพื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพ (แสดงดังตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 แสดงต้นทุน 5 ด้าน จำนวนครัวเรือนยากจนในระบบ จำแนกตามกลุ่ม (ผู้วิจัย)

ทุน 5 ด้าน	จำนวน (ครัวเรือน)				
	อยู่ลำบาก	อยู่ยาก	อยู่พอได้	อยู่ดี	รวม (ครัวเรือน)
1. ทุนมนุษย์	117	304	251	1	673
2. ทุนกายภาพ	106	395	172	0	673
3. ทุนเศรษฐกิจ	266	225	173	9	673
4. ทุนธรรมชาติ	158	510	5	0	673
5. ทุนทางสังคม	242	300	129	2	673

จากตารางข้างต้น อธิบายเพิ่มเติมได้ดังนี้ ครัวเรือนยากจนในอำเภองาวจำนวน 673 ครัวเรือน ส่วนใหญ่อยู่ในกลุ่ม “อยู่ลำบาก” และ “อยู่ยาก” รองลงมาคือ “อยู่พอได้” และ “อยู่ดี” ซึ่งมีสัดส่วนค่อนข้างน้อย สะท้อนว่าการยกระดับคุณภาพชีวิตจำเป็นต้องมุ่งเน้นกลุ่มอยู่ยากเป็นสำคัญ เมื่อพิจารณาศักยภาพทุน 5 ด้าน พบว่า ทุนมนุษย์และทุนกายภาพส่วนใหญ่อยู่ในระดับ “อยู่ยาก” และ “อยู่พอได้” ทุนเศรษฐกิจอยู่ในระดับ “อยู่ลำบาก” และ “อยู่ยาก” ขณะที่ทุนธรรมชาติและทุนทางสังคมอยู่ในระดับ “อยู่ยาก” และ “อยู่ลำบาก” การประเมินทุนครัวเรือนพิจารณาจากโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากรในแต่ละมิติ ได้แก่ ทุนธรรมชาติ (การเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรและผลกระทบจากภัยพิบัติ) ทุนทางสังคม (ระบบเกื้อกูล การมีส่วนร่วม และกตัญญูชุมชน) ทุนเศรษฐกิจ (รายได้ รายจ่าย เงินออม หนี้สิน และทรัพย์สินเพื่อการผลิต) ทุนกายภาพ (ที่อยู่อาศัย และการเข้าถึงสาธารณูปโภคและข้อมูลข่าวสาร) และทุนมนุษย์ (สุขภาพ การศึกษา สวัสดิการ และอาชีพ) โดยค่าเฉลี่ยศักยภาพทุนเรียงลำดับจากน้อยไปมาก ได้แก่ ทุนธรรมชาติ ทุนทางสังคม ทุนเศรษฐกิจ ทุนกายภาพ และทุนมนุษย์

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลนำไปสู่การออกแบบการช่วยเหลือครัวเรือนยากจน และการคัดกรองผู้เข้าร่วมโครงการ โดยพิจารณาจากศักยภาพ ความพร้อม และความสมัครใจ อธิบายผลการวิจัยตามกรอบแนวคิด CIPP Model ดังนี้

Context (C): การค้นหา สอบทานครัวเรือนยากจนในพื้นที่อำเภองาว พบว่า มีความแตกต่างด้านศักยภาพ ทุน และระดับความเปราะบาง โดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุและครัวเรือนที่มีข้อจำกัดด้านแรงงาน จำเป็นต้องได้รับการช่วยเหลือที่สอดคล้องกับบริบทพื้นที่และศักยภาพของแต่ละครัวเรือน ทั้งนี้แต่ละตำบลมีลักษณะกิจกรรมที่แตกต่างกันตามทรัพยากรและความพร้อมของพื้นที่

Input (I): การนำผลการวิเคราะห์ทุน 5 ด้าน มาประยุกต์ใช้โดยใช้ทรัพยากร ภูมิปัญญาท้องถิ่น องค์ความรู้ เทคโนโลยี และเครือข่ายความร่วมมือระดับตำบลและอำเภอ ร่วมกับกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ได้แก่ กลุ่มแปรรูปเฟอร์นิเจอร์ไม้ไผ่ตำบลบ้านอ่อน ชุนงาวฟาร์ม และศูนย์เรียนรู้เกษตรทฤษฎีใหม่บ้านแม่พร้าว ทำหน้าที่เป็นทีมพี่เลี้ยงถ่ายทอดความรู้และพัฒนาทักษะให้ครัวเรือนเป้าหมาย พร้อมทั้งพัฒนาศักยภาพต่อเนื่องผ่านการฝึกอบรมด้านการแปรรูป การบริหารกลุ่ม และการเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ ครอบคลุมสินค้า เช่น เฟอร์นิเจอร์ไม้ไผ่ ไม้กวาดดอกหญ้า ผลิตภัณฑ์มะขามป้อม โคมล้านนา ตุงพื้นเมือง น้ำพริกจิ้งหรีด และผลิตภัณฑ์จากกล้วย เพื่อยกระดับเศรษฐกิจชุมชน

Process (P): ดำเนินการผ่านกิจกรรมปฏิบัติการแก้จน (Operating Model: OM) 3 ระดับ ได้แก่

(1) OM เสริม มุ่งกลุ่ม “อยู่ยาก” เช่น ครัวเรือนผู้สูงอายุ ส่งเสริมการปลูกผัก (ผักกาด คะน้า ผักบุ้ง มะเขือ พริก) และเลี้ยงสัตว์ (กบ ไก่ ปลา) เพื่อบริโภคในครัวเรือน ลดรายจ่าย และเพิ่มรายได้

(2) OM รอง มุ่งกลุ่ม “อยู่พอได้” ซึ่งมีฐานทุนสำหรับการดำรงชีพแต่ยังไม่เพียงพอต่อความมั่นคง โดยเฉพาะเมื่อเผชิญความผันผวนทางเศรษฐกิจ จึงจำเป็นต้องเสริมภูมิคุ้มกันและยกระดับความเป็นอยู่ผ่านการส่งเสริมการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรและการเลี้ยงสัตว์เศรษฐกิจ เช่น กบ จิ้งหรีด ปลาดุก และปลาซิว เพื่อเพิ่มรายได้และลดความเปราะบาง

(3) OM หลัก มุ่งพัฒนากลุ่มวิสาหกิจชุมชนและผู้ประกอบการให้เป็นกลไกหลักในการกระจายรายได้ โดยดึงกลุ่ม “อยู่พอได้” ที่มีศักยภาพและฐานทุนเพียงพอเข้ามามีบทบาทเป็นพี่เลี้ยงถ่ายทอดองค์ความรู้ รับซื้อผลผลิต (เช่น ลำไย กล้วย และจิ้งหรีด) และเชื่อมโยงตลาด เพื่อให้ครัวเรือนยากจนสามารถเข้าสู่ห่วงโซ่การผลิตได้อย่างเป็นรูปธรรม เน้นการพัฒนาศักยภาพผู้ประกอบการด้านการจัดการ การเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ สนับสนุนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชน

Product (P): การดำเนินงานก่อให้เกิดผลลัพธ์ 4 มิติ ดังนี้ (1) ด้านเศรษฐกิจ ครัวเรือน 304 ครัวเรือนมีรายได้เพิ่มขึ้น (กลุ่มเป้าหมาย 219 และประชาชนทั่วไป 85 ครัวเรือน) คิดเป็นร้อยละ 58.68 เฉลี่ย 1,518.96 บาทต่อเดือน และ อปท. นำกิจกรรมบรรจุในแผนพัฒนาอำเภอ (พ.ศ. 2567 – 2568) (2) ด้านวิชาการและเครือข่าย เกิดความร่วมมือกับมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพปาก มทร.ล้านนา ลำปาง ทัศนสถานฯ และค่ายทหาร ในการพัฒนาและถ่ายทอดนวัตกรรม พร้อมเชื่อมโยง OM กับโรงเรียนในพื้นที่ (3) ด้านสังคม เกิดความร่วมมือ อปท.-ชุมชน เช่น กองทุนช่วยเหลือผู้ยากไร้ โรงเรียนผู้สูงอายุ และศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง (4) ด้านสิ่งแวดล้อม มีการใช้ทรัพยากรอย่าง

คุ่มค่า เช่น เศษไม้ไฟทำถ่านไร่คว้น เศษพืชทำวัสดุเพาะเห็ด เลี้ยงไส้เดือนผลิตปุ๋ยอินทรีย์ และพัฒนา ศูนย์เพาะพันธุ์พืชเป็นแหล่งเรียนรู้ชุมชน

2. การศึกษาโอกาส และยกระดับฐานะทางสังคม (Social Mobility) ของครัวเรือน ยากจนด้วยการเข้าถึง ทักษะ ความรู้ เทคโนโลยี นวัตกรรม นำเข้าสู่ห่วงโซ่การผลิต (Pro-poor Value Chain) อย่างเป็นรูปธรรม

ผลการศึกษาตามกรอบแนวคิด CIPP Model พบว่า Context (C) พื้นที่มีศักยภาพด้าน ทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะ “ไม้” และผลผลิตทางการเกษตร ซึ่งสามารถพัฒนาเป็นฐานอาชีพ และรายได้ พร้อมยกระดับฐานะทางสังคมผ่านเศรษฐกิจฐานราก

Input (I) มีการบูรณาการองค์ความรู้ เทคโนโลยี และนวัตกรรม ร่วมกับการพัฒนา ศักยภาพแกนนำชุมชน กลุ่มวิสาหกิจ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผ่านหลักสูตร “นักบริหารจัดการเชิง พื้นที่” (ARM) เพื่อเพิ่มทักษะและโอกาสในการพัฒนาอาชีพ

Process (P) ดำเนินงานแบบห่วงโซ่คุณค่าทรัพยากรไม้ ครอบคลุมต้นน้ำ (เพาะปลูก) กลางน้ำ (แปรรูปและเพิ่มมูลค่า รวมถึงใช้วัสดุเหลือใช้ผลิตถ่าน) และปลายน้ำ (ตลาดและการ จำหน่าย) ควบคู่การพัฒนาทักษะการแปรรูปผลผลิต และเชื่อมโยงสู่ Pro-poor Value Chain

Product (P) เกิดนักบริหารจัดการเชิงพื้นที่ (ARM) จำนวน 40 คน และนักจัดการงาน พัฒนาพื้นที่ (ADM) ที่ร่วมขับเคลื่อนการแก้จน มีการถ่ายทอดองค์ความรู้ การพัฒนาผู้ประกอบการ การจัดตั้งตลาดชุมชน และการขยายผลกิจกรรม ส่งผลให้ครัวเรือนยากจนเข้าถึงความรู้ เทคโนโลยี และนวัตกรรม เกิดโอกาสทางเศรษฐกิจและการยกระดับฐานะทางสังคมอย่างยั่งยืน

ตารางที่ 2 การเปรียบเทียบผลการวิจัยเชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพ

ประเด็นผลลัพธ์	ผลเชิงปริมาณ (Quantitative Results)	ผลเชิงคุณภาพ (Qualitative Results)
ข้อมูลพื้นฐานครัวเรือน ยากจน	ครัวเรือนยากจน 673 ครัวเรือน (1,700 คน) แยกเป็น TP MAP 169 ครัวเรือน, เวทีสอบทาน 262 และ 242 ครัวเรือน	เกิดฐานข้อมูลที่ผ่านการตรวจสอบ ร่วมกับชุมชน มีความถูกต้อง และใช้ กำหนดมาตรการช่วยเหลือได้ตรง เป้าหมาย
มิติด้านเศรษฐกิจ	ครัวเรือนมีรายได้เพิ่มขึ้น 304 ครัวเรือน (ยากจน 219, ทัวไป 85) เฉลี่ยเพิ่มขึ้นร้อยละ 58.68 พร้อม พัฒนาทักษะแปรรูปผลผลิต	ครัวเรือนเข้าสู่ห่วงโซ่การผลิตในบทบาท ผู้ผลิต-แปรรูป-จำหน่าย เกิดการ กระจายรายได้ และเกิดกลุ่มอาชีพ เช่น ไฮโดรโปนิิกส์
มิติเชิงนโยบาย ด้านวิชาการและเครือข่าย	ความร่วมมือ 6 หน่วยงาน ได้แก่ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง มทร. ล้านนา ลำปาง มทบ.32 ทัดทสสถานฯ และสถานศึกษา 2 แห่ง	เกิดการบูรณาการองค์ความรู้ เทคโนโลยี และภูมิปัญญาสู่การปฏิบัติจริง เชื่อมโยง การเรียนการสอน และบรรจุใน แผนพัฒนาท้องถิ่น (2567-2568)
มิติด้านสังคม	เกิดกลไกพื้นที่ 2 ตำบล (บ้านอ้อน บ้านหวด) และนักจัดการพื้นที่ ARM 40 คน และขยายสู่พื้นที่อื่น	เสริมทุนทางสังคมผ่านกองทุนช่วยเหลือ คนยากไร้ฯ พันฟูศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจ พอเพียง แกนนำพื้นที่มีจิตอาสา

อภิปรายผล

การแก้ไขปัญหาความยากจนเป็นประเด็นซับซ้อนที่ต้องอาศัยความร่วมมือเชิงบูรณาการจากทุกภาคส่วน สอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาแบบบูรณาการและการมีส่วนร่วม ที่สะท้อนกระบวนการค้นหาและสอบถามครัวเรือนยากจนก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมตั้งแต่ระดับจังหวัดถึงชุมชน เป็นฐานสำคัญของการสร้างความเป็นเจ้าของข้อมูลและการกำหนดแนวทางที่สอดคล้องกับบริบทพื้นที่

ผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับงานของศศิวิมล คำเมือง (2567) ที่ชี้ว่าความสำเร็จของการนำนโยบายแก้ไขปัญหาความยากจนไปสู่การปฏิบัติ จำเป็นต้องอาศัยการบูรณาการความร่วมมือระหว่างหน่วยงานและการจัดตั้งกลไกเชิงสถาบัน โดยมีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นกลไกหลักในระดับพื้นที่ นอกจากนี้ ยังสอดคล้องกับข้อเสนอของจันทมร สีหาบุญลี (2566) ที่เน้นการวิเคราะห์ปัจจัยแวดล้อมเชิงพื้นที่ และแนวคิดของมนัส สุวรรณ (2549) ที่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในฐานะ “เจ้าของปัญหา” ซึ่งผลการศึกษาสะท้อนให้เห็นผ่านบทบาทของผู้นำชุมชนและครัวเรือนเป้าหมายอย่างชัดเจน ในเชิงโครงสร้างทุนการดำรงชีพ ผลการศึกษาพบว่าครัวเรือนยากจนในพื้นที่อำเภองาวมีศักยภาพทุน 5 ด้านตามแนวคิด Livelihood Model โดยเรียงลำดับจากน้อยไปมาก ได้แก่ ทุนธรรมชาติ ทุนทางสังคม ทุนเศรษฐกิจ ทุนกายภาพ และทุนมนุษย์ ซึ่งสะท้อนข้อจำกัดในการเข้าถึงทรัพยากรและโอกาสทางเศรษฐกิจ ทั้งนี้ ผลดังกล่าวแตกต่างจากการศึกษาของทิวากร เหล่าลือชา (2567) ในพื้นที่จังหวัดมุกดาหารที่มีลำดับทุนต่างออกไป สะท้อนให้เห็นว่า “บริบทเชิงพื้นที่” เป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดโครงสร้างทุนและลักษณะปัญหาความยากจน เมื่อพิจารณาภายใต้กรอบแนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (SLF) ความสามารถของครัวเรือนในการพัฒนากลยุทธ์การดำรงชีพขึ้นอยู่กับ การเข้าถึงทุนทั้ง 5 ด้าน โดยเฉพาะทุนเศรษฐกิจและทุนกายภาพ หากมีข้อจำกัด จะลดทางเลือกและเพิ่มความเปราะบางต่อความยากจน ดังนั้น แนวทางพัฒนาในอำเภองาวที่ใช้ทุนเดิมควบคู่กับการเสริมศักยภาพในมิติที่ขาดแคลนจึงสอดคล้องกับ SLF และช่วยเสริมความยืดหยุ่นของครัวเรือน

นอกจากนี้ การดำเนินงานสะท้อนแนวคิด “ห่วงโซ่คุณค่าเพื่อคนจน” โดยเชื่อมโยงครัวเรือนยากจนสู่การผลิต แปรรูป และการตลาด ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการสร้างรายได้และยกระดับฐานะทางสังคม อย่างไรก็ตาม มิติด้านการตลาดยังเป็นข้อจำกัดหลัก ทั้งด้านช่องทางจำหน่าย และการเข้าถึงตลาดภายนอก สอดคล้องกับการศึกษาของกานต์ วัฒนะประทีป และคณะ ที่พบว่ากลุ่มวิสาหกิจชุมชนยังขาดทักษะด้านการตลาด การกำหนดราคา และการใช้ช่องทางออนไลน์ ดังนั้นควรพัฒนาศักยภาพผู้ประกอบการ ขยายช่องทางจำหน่าย สร้างเครือข่าย และกลไกตลาดกลางในชุมชน

ข้อเสนอแนะ

เชิงนโยบาย

- 1) กำหนดการจัดความยากจนเป็นวาระแห่งชาติ พร้อมจัดทำแผนระยะสั้น กลาง และยาว
- 2) บูรณาการและเชื่อมโยงฐานข้อมูลครัวเรือนยากจนของทุกหน่วยงานให้เป็นเอกภาพ
- 3) กำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นหน่วยหลักในการขับเคลื่อน โดยบูรณาการความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และสนับสนุนงบประมาณรวมถึงบุคลากรอย่างเพียงพอ เพื่อให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

เชิงปฏิบัติการ

- 1) หน่วยงานและบุคลากรที่เกี่ยวข้อง รวมถึงคนในพื้นที่ ควรมีทัศนคติเชิงบวก เข้าใจนโยบาย และขับเคลื่อนสู่การปฏิบัติอย่างเป็นเอกภาพ
- 2) บูรณาการระบบการจัดเก็บข้อมูลครัวเรือนยากจน ยากไร้ และเปราะบางเพื่อลดความซ้ำซ้อน
- 3) วิเคราะห์ข้อมูลเชิงลึกแบบองค์รวม ครอบคลุมทุกมิติ และสอดคล้องบริบทพื้นที่ เพื่อคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายและส่งเสริมการพัฒนาอาชีพอย่างเหมาะสม
- 4) จัดให้มีกลไกและระบบติดตามตรวจสอบที่เชื่อมโยงการช่วยเหลือครัวเรือนยากจนได้อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นเอกภาพ

เอกสารอ้างอิง

- กานต์ วัฒนะประทีป และคณะ. (2566). แนวทางการส่งเสริมช่องทางการตลาดที่สร้างสรรค์ของกลุ่มวิสาหกิจตำบลเกาะหลัก อำเภอมะนัง จังหวัดยะลา. *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยนอร์ทกรุงเทพ*, 12(2), 28–37.
- กิตติศักดิ์ สมุทธารักษ์ และคณะ. (2567). การพัฒนาระบบสนับสนุนพื้นที่วิจัยเชิงยุทธศาสตร์เพื่อจัดการความยากจนและสร้างโอกาสทางสังคม พื้นที่จังหวัดลำปาง. กรุงเทพมหานคร: หน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนาระดับพื้นที่ (บพท.).
- จันทร์ สีนาคะ. (2566). การแก้ไขปัญหาความยากจนในบริบทของประเทศไทย. *วิจัยปริทัศน์*, 41(ธันวาคม 2566), 1–11.
- ทิวากร เหล่าลือชา. (2567). การพัฒนาพื้นที่วิจัยเชิงยุทธศาสตร์เมืองชายแดนแบบบูรณาการพหุภาคีเพื่อจัดการความยากจนและสร้างโอกาสทางสังคม กรณีศึกษาจังหวัดมุกดาหาร (SRA) ด้วยแนวคิด “คุยกันทั้งจังหวัด” ระยะที่ 1. *วารสารสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนาท้องถิ่นมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม*, 8(3), 34–45.
- มนัส สุวรรณ. (2549). ชนบทกับปัญหาความยากจน: มุมมองเชิงนิเวศวิทยาชุมชน. *วารสารราชบัณฑิตยสถาน*, 31(4), 1137–1150.
- ศศิวิมล คำเมือง. (2567). ประสิทธิภาพการปฏิบัติตามนโยบายการแก้ไขปัญหาความยากจนไปสู่การปฏิบัติขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในเขตจังหวัดพิษณุโลก. *Journal of Roi Kaensarn Academe*, 9(7), 364–379.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2568). รายงานการวิเคราะห์สถานการณ์ความยากจนและความเหลื่อมล้ำในประเทศไทย ปี 2567. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

ที่ว่าการอำเภอองาว. (2567). แผนพัฒนาอำเภอองาว 5 ปี (พ.ศ. 2566–2570) ฉบับทบทวน ปี พ.ศ. 2567. https://www2.lampang.go.th/lp_document/district-plan-2567/

OpenAI. (2023). *ChatGPT* (April 25 version) [Large language model]. <https://chat.openai.com>